

Логіко-психологічний аналіз проблеми розвитку творчої компетентності вчителя у процесі професійного становлення

Pilhuk T.S. The logic and psychological analysis of the problem on the development of a teacher's creative competence in the process of professional becoming / T.S. Pilhuk // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 509–518.

Т.С. Пільгук. Логіко-психологічний аналіз проблеми розвитку творчої компетентності вчителя у процесі професійного становлення. У статті розкрито психологічний аналіз проблеми розвитку творчої компетентності вчителя у процесі професійного становлення. Визначено зміст питання розвитку компетентності педагога на найвищому творчому рівні. Представлено розуміння сутності професійного становлення вчителя.

Науково обґрунтовано поняття творчої компетентності вчителів у процесі професійного становлення. Під творчою компетентністю розглядається найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли особистість здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і безперервно. Досліджено психологічні умови розвитку творчої компетентності. Розглянуто напрацювання вчених в галузі дослідження психологічних механізмів творчості, проблем професійного становлення, майстерності та професіоналізму. Визначено провідне дослідження науковців, які працюють над проблемами розвитку творчості особистості в освітньому середовищі. У статті розкрито теоретичний аналіз розвитку творчої компетентності вчителя–початківця. Зазначено, що психологічні проблеми професійного становлення особистості майбутнього фахівця належать до найактуальніших. Проаналізовано проблему професійного становлення вчителя на філософському, психологічному та педагогічному аспектах. У результаті проведення анкетування студентів встановлено, що велика кількість респондентів вважає, що психологічний портрет ідеального педагога повинен включати професіоналізм, вміння забезпечити сприятливі психологічні умови для пізнавальної активності школярів, володіння творчою компетентністю, емпатією та рефлексією. Не менш важливими складовими є вимогливість до себе і оточуючих, відповідальність.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, творча компетентність, розвиток, психологічні умови, вчитель, майбутні учителі, професійне становлення, професіоналізм.

Т.С. Пильгук. Логико-психологический анализ проблемы развития творческой компетентности учителя в процессе профессионального становления. В статье раскрыт психологический анализ проблемы развития творческой компетентности учителя в процессе профессионального становления. Определено содержание вопроса развития компетентности педагога на высоком творческом уровне. Представлено понимание сущности профессионального становления учителя. Научно обосновано понятие творческой компетентности учителей в процессе профессионального становления. Под творческой компетентностью мы понимаем высокий уровень развития профессиональной компетентности, когда личность осуществляет профессиональную деятельность на творческой основе стабильно и непрерывно. Исследованы психологические условия развития творческой компетентности. Рассмотрены наработки учёных в области исследования психологических механизмов творчества, проблем профессионального становления, мастерства и профессионализма. Определено ведущее исследование учёных, работающих над проблемами развития творчества личности в образовательной среде. В статье раскрыт теоретический анализ развития творческой компетентности учителя-новичка. Отмечено, что психологические проблемы профессионального становления личности будущего специалиста относятся к наиболее актуальным. Проанализирована проблема профессионального становления учителя в философском, психологическом и педагогическом аспектах. В результате проведения анкетирования студентов нами установлено, что большое количество респондентов считает, что психологический портрет идеального педагога должен включать профессионализм, умение обеспечить благоприятные психологические условия для познавательной активности школьников, владеть творческой компетентностью, эмпатией и рефлексией. Не менее важными составляющими являются требовательность к себе и окружающим, ответственность.

Ключевые слова: творчество, творческие способности, творческая компетентность, развитие, психологические условия, учитель, будущие учителя, профессиональное становление, профессионализм.

Постановка проблеми. Для якісної роботи освітніх закладів існує потреба в творчих, компетентних учителях, що здатні забезпечити розвиток творчості школярів, активізувати їх пізнавальну активність. Виникає необхідність розвитку в педагога творчої компетентності як важливої умови його успішної фахової діяльності. Саме тому розкриття психологічних умов розвитку творчої компетентності вчителя у професійному становленні є вкрай актуальною проблемою педагогічної, вікової та психології творчості.

Не зважаючи на значну кількість досліджень із розвитку творчості особистості, проблема творчої компетентності вчителя у процесі професійного становлення залишається недостатньо розробленою і потребує створення цілісної концепції, яка б визначала зміст діяльності з розвитку компетентності для досягнення її творчого рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз поглядів вчених-філософів (О. Клепиков, П. Кравчук, І. Кучерявий, В. Овчинников, А. Шумилін) дозволяє стверджувати, що творчість виступає головною ознакою особистості і визначає сенс людського життя. Об'єктивні та суб'єктивні характеристики перетворювальної спроможності людини знаходять себе у здатності оновлювати світ, оточуюче середовище, а також дозволяють керувати процесами самотворення. Значну увагу до проблеми розвитку творчості особистості приділяли такі вчені-філософи як А. Бергсон, Г. Воллес, К. Ізард, А. Маслоу, А. Пуанкаре, Б. Спіноза [11].

Великі напрацювання в галузі дослідження психологічних механізмів творчості (Л. Виготський, Н. Гузій, В. Єлісеєв, І. Коган, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Рубінштейн та інші) свідчать про те, що творчість тісно пов'язана з потенційними можливостями особистості і є сферою їх актуалізації. Все це обумовлює актуальність дії цього феномена в педагогіці. Школі потрібен творчий учитель, здатний до педагогічної імпровізації, самостійного прийняття рішень, ініціативності та відповідальності. Тому процес вузівського навчання повинен бути спрямованим на перетворення студента з об'єкта в суб'єкт навчального процесу, на усвідомлення останнім власної сутності і на розуміння ним шляхів саморозвитку і самовдосконалення. Значний внесок у розробку цих питань зробили О. Волошенко, О. Виговська, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Н. Кічук, С. Сисоєва, Т. Сущенко та інші. Формування і розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя стало нагальною потребою сьогодення.

У процесі науково-пошукової роботи нами виявлено, що проблема професійного становлення педагогів знаходиться в центрі уваги багатьох відомих учених, зокрема: С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Коваль, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Пехоти, О. Савченко, С. Сисоєвої, О. Абдуліної, С. Архангельської, Ю. Бабанського, Л. Борисової, Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, С. Овдій, С. Скубій, М. Стурова [4].

Проблема професійної майстерності та професіоналізму займає чільне місце в дослідженнях українських (О. Дубасенюк,

І. Зязюна та ін.) і зарубіжних (Л. Антиголова, А. Бусигіна, С. Дружилов, З. Єсарєва, Н. Кузьміна, Л.Мітіна) педагогів-науковців [3].

Варто звернути увагу на дослідження Н. Пилипенко, який вважає, що психологічні проблеми професійного становлення особистості майбутнього фахівця належать до найактуальніших. Перехід від одного етапу професійного становлення до іншого супроводжується професійними кризами. Внутрішні чинники неконструктивної професійної поведінки індивіда практично свідомо не регулюються, можна з упевненістю стверджувати, що кризи професійного становлення – це той поворотний період у житті особистості, який впливає на продуктивність професійної діяльності і великою мірою залежить від психічного забезпечення конструктивного розвитку та саморозвитку особистості [8, С. 72–79].

Професійна освіта майбутнього вчителя має виступати як цілісна психолого–педагогічна система, яка організаційно, змістовно й технологічно забезпечує потребу студента у творчій компетентності, підвищенні професійної компетентності й просто отриманні психологічної насолоди від пізнання всього нового, що відповідає запитам його особистості [5].

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми розвитку творчої компетентності вчителів у професійному становленні.

Виклад основного матеріалу. Модернізація вищої освіти повинна передбачати підготовку вчителя, здатного працювати повному, бути суб'єктом педагогічної дії в повному розумінні цього слова. Такий навчальний процес принципово відрізняється від того, що домінував донедавна у вищих навчальних закладах України. Він повинен формувати психолого–педагогічні настанови, спрямовані на творчий розвиток особистості.

Вважаємо за необхідне розкрити поняття творчої компетентності вчителя. За С. Яланською, творча компетентність – найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли особистість здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно [11; 12].

Так, в психології знаходимо визначення О. Волобуєвою творчої компетентності: «творча компетентність викладача ВНЗ – це інтегрована професійно-особистісна характеристика особистості педагога, яка забезпечує ефективність його діяльності в різноманітних ситуаціях педагогічного спілкування в умовах ВНЗ. Творча компетентність є системотвірним компонентом у струк-

турі професійної компетентності викладача, визначальним чинником його професіоналізму. Достатній рівень сформованості творчої компетентності забезпечує ефективність педагогічної діяльності» [2].

Уже тривалий час тривають суперечки, що важливіше для професійної діяльності вчителя: психолого-педагогічна підготовка фахівця чи глибокі знання з предмета. Традиційно в нашій країні перевагу надавали знанням з предмета і тільки наприкінці 70-х років минулого століття почали ставити питання про необхідність поглиблення психолого-педагогічних знань майбутніх учителів. Практичну психологічну підготовку вчителя сьогодні визначають як одну з основних якостей педагогічного персоналу, як вирішальний чинник ефективності педагогічної праці [6].

Професійне виховання майбутнього вчителя є особливим видом виховання, що відбувається завдяки взаємодії суб'єктів освітньо-виховного процесу і культурно-освітнього середовища, в результаті якого майбутній спеціаліст усвідомлює цілісний образ професії, оволодіває духовно-моральними цінностями. На професійне виховання вчителя впливають такі чинники: макрочинники (культурно-освітнє середовище регіону); мікрочинники (культурно-освітнє середовище ВНЗ, факультету групи); суб'єктивні фактори (природні можливості, програма індивідуального розвитку та саморозвитку професійних умінь, професійний статус) [4].

За Л. Хомич, професійне становлення молодого вчителя – це тривалий і напружений процес, який починається задовго до його першого входження до шкільного класу. Цьому присвячуються роки навчання в університеті, поглиблена самоосвіта в процесі оволодіння секретами професії, знайомство з кращими педагогічними практиками [3;10].

На наш погляд, у психолого-педагогічних дослідженнях сутність поняття «професійне становлення» найбільш широко і ґрунтовно розкрив В. Орлов. Він визначає це поняття як складне і багатомірне явище перетворення особистості, що являє собою процес виникнення в особистості тих професійних якостей, яких у неї не було і які відповідають суттєвим вимогам, що висуває професія [7].

У педагогічній теорії поняття «становлення» та «професійне становлення» мають особливий характер, оскільки питання професійного зростання та педагогічної самореалізації майбутнього вчителя є вирішальними у вищій школі. Багато дослі-

джень провідних науковців-педагогів присвячені цьому питанню (С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Л. Мітіна, В. Орлов, Л. Хомич та ін.).

Вважаємо за необхідне розглянути думку С. Вітвицької, яка стверджує, що одним із завдань викладача ВНЗ на всіх етапах становлення студента є допомога у віднайденні себе, свого покликання. Під час організації викладачем впливу на свій об'єкт потрібно враховувати те, що студент не народжується суб'єктом педагогічної діяльності, а стає ним під впливом виховання [1, С. 186–187].

Вважаємо, що спрямованість на педагогічну професію починає формуватися ще задовго до вступу до вищого навчального закладу. Очевидно на це впливає успішність навчання і взаємин школяра, наявність поряд учителя, з якого хотілося б брати приклад, позитивний досвід, індивідуально-психологічні особливості особистості. Варто зазначити слова з книги «Сто порад учителю» В. Сухомлинського: «У вас зародилася мрія стати вчителем... Перевірте, випробуйте себе... Якщо цей світ відкриється перед вами, якщо в кожній дитині ви відчуєте її індивідуальність, якщо у ваше серце постукають радощі й прикрощі кожної дитини й відізвуться вашими думками, турботами, тривогами – сміливо вибирайте своєю професією вчительську працю, ви знайдете в ній радість творчості» [9, С. 3].

Велике значення у професійному становленні вчителя відіграє навчання у ВНЗ. Саме викладачі можуть викликати бажання наслідувати дану професію, або навпаки – назавжди позбавити бажання бути вчителем.

Нами було проведено анкетування студентів I–V курсів Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (130 осіб) щодо питання «Яким Ви бачите психологічний портрет ідеального педагога?», на основі чого отримали результати, представлені на рис. 1.

70,0% опитаних вважають, що ідеальний вчитель повинен володіти професіоналізмом, 60,0% – педагог повинен вміти забезпечити сприятливі психологічні умови для пізнавальної активності школярів, 50,0% – володіти творчістю та оптимізмом, 40,0% – активністю, 30,0% – вважають, що педагог повинен володіти емпатією, бути толерантним, любити дітей, 20,% – бути вимогливим до себе та інших, володіти рефлексією, 10,0% – відповідальним.

Висновки. Отже, проблема розвитку творчої компетентності вчителя у процесі професійного становлення є актуальною та ви-

магає подальшого її вивчення. Досить велике значення у професійному становленні вчителя відіграє навчання у ВНЗ. Творчість – необхідна умова становлення педагога, його самопізнання, розвитку і розкриття як особистості. Тому виховання справжнього творчого вчителя має починатися ще у вузі. Зазначимо, що аналіз проблеми професійного становлення вчителя розглядається з філософської, психологічної та педагогічної точок зору та засвідчує її багатоаспектність, а тому не обмежується вищерозглянутими питаннями. Подальший науковий пошук продовжується у напрямку дослідження психологічних умов розвитку творчої компетентності вчителів–початківців.

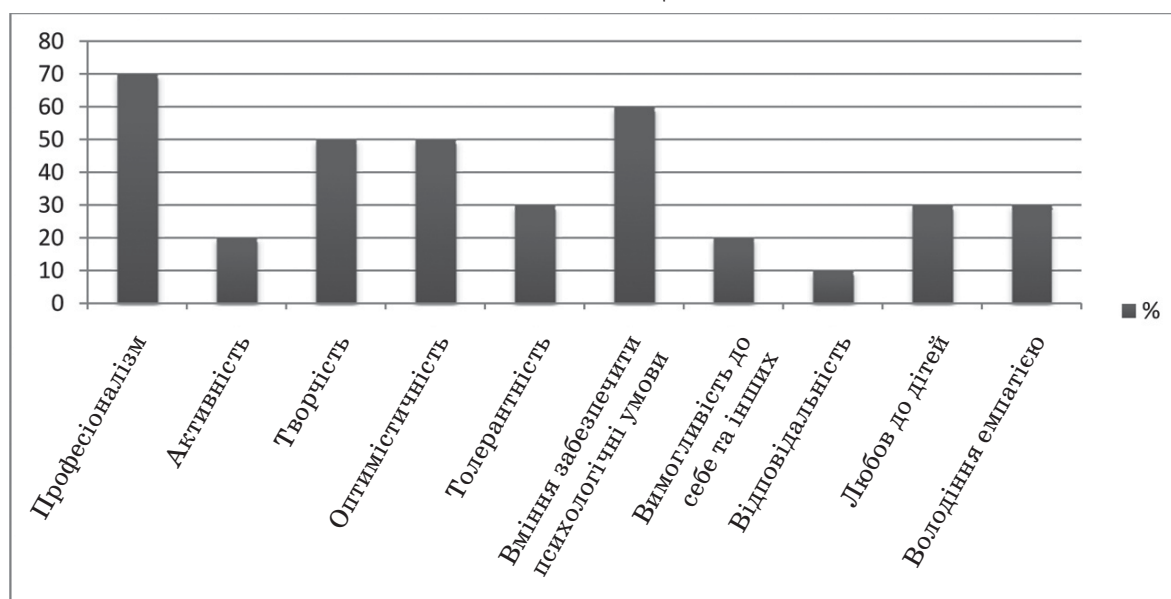

Рис.1. Результати анкетування студентів I–V курсів Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Список використаних джерел

1. Вітвицька С.С. Студент як об'єкт педагогічної діяльності / С.С. Вітвицька // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2000. – № 6. – С. 186–188.
2. Волобуєва О. Ф. Згуртованість навчальної групи та її вплив на рівень організації навчального спілкування викладача та майбутніх фахівців / О. Ф. Волобуєва // Збірник наукових праць НА ДПСУ; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2011. – № 57, ч. II. – С. 108–112. – (Серія: Педагогічні та психологічні науки).
3. Дослідження мотиваційних чинників професійного становлення вчителя // Психологічні та педагогічні проблеми пе-

дагогічної дії : зб.наук.праць у 2-х ч. – Ч. 2 / за наук. ред. Л.О. Хомич, О.М Ігнатівич. – Харків : НТУ «ХП», 2012.– С. 207–218.

4. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. Коломієць А. Чинники професійного розвитку викладача вищої школи [Текст] / А. Коломієць // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. праць : НАПНУ, Від-ня проф. освіти і освіти дорослих, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2013. – С. 389 – 396.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк; під ред. Л. М. Проколієнко; упоряд. В. В. Андрієвська та ін. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
7. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін:теорія і технологія : Монографія / за заг. ред. І. А. Зязюна / В. Ф. Орлов.– К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
8. Пилипенко Н. М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи / Н. М. Пилипенко // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 72–79.
9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В.О.Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – С. 3.
10. Хомич Л.О. Сучасні підходи до підвищення ефективності професійної підготовки вчителя [Текст] / Л. О. Хомич // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. праць / НАПНУ, Від-ня проф. освіти і освіти дорослих, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2013. – С. 312–318.
11. Яланська С.П. Психологічні засади розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін : теорія і практика : Монографія / С. П. Яланська. – Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2010. – 374 с.
12. Яланська С.П. Психологія творчості: навчальний посібник / С. П. Яланська. – Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2014. – 180 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vitvyc'ka S. S. Student jak ob'jekt pedagogichnoi' dijial'nosti / S. S. Vitvyc'ka // Visnyk Zhytomyrs'kogo. derzh. un-tu im. I. Franka. – 2000. – № 6. – S. 186–188.
2. Volobujeva O. F. Zgurtovanist' navchal'noi' grupy ta ii' vplyv na riven' organizacii' navchal'nogo spilkuvannja vykladacha ta

- majbutnih fahivciv / O. F. Volobujeva // Zbirnyk naukovykh prac' NA DPSU; Nacional'na akademija Derzhavnoi' prykordonnoi' sluzhby Ukrainy imeni B. Hmel'nyc'kogo. – Hmel'nyc'kyj, 2011. – № 57, ch. II. – S. 108–112. – (Serija: Pedagogichni ta psihologichni nauky).
3. Doslidzhennja motyvacijnyh chynnykiv profesijnogo stanovlennja vchytelja // Psihologichni ta pedagogichni problemy pedagogichnoi' dii' : zb.nauk.prac' u 2-h ch. – Ch. 2 / za nauk. red. L.O. Homych, O.M Ignatovyh. – Harkiv : NTU «HPI», 2012.– S. 207–218.
 4. Zjazjun I.A. Filosofija pedagogichnoi' dii': monografija / I.A. Zjazjun – Cherkasy: Vyd. vid. ChNU imeni Bogdana Hmel'nyc'kogo, 2008. – 608 s.
 5. Kolomijec' A. Chynnyky profesijnogo rozvytku vykladacha vyshhoi' shkoly [Tekst] / A. Kolomijec' // Pedagogichna majsternist' akademika Ivana Zjazjuna : zb. nauk. prac' / NAPNU, Vid-nja prof. osvity i osvity doroslyh, In-t ped. osvity i osvity doroslyh. – K., 2013. – S. 389 – 396.
 6. Kostjuk G. S. Navchal'no-vyhovnyj proces i psihichnyj rozvytok osobystosti / G. S. Kostjuk; pid red. L. M. Prokolijenko; uporjad. V. V. Andrijevs'ka ta in. – K. : Rad. shk., 1989. – 608 s.
 7. Orlov V. F. Profesijne stanovlennja majbutnih vchyteliv mystec'kyh dyscyplin: teorija i tehnologija : Monografija / za zag. red. I. A. Zjazjuna / V. F. Orlov. – K. : Naukova dumka, 2003. – 262 s.
 8. Pylypenko N. M. Psihologichni osoblyvosti samorealizacii' osobystosti v umovah profesijnoi' kryzy / N. M. Pylypenko // Social'na psihologija. – 2005. – № 3 (11). – C. 72–79.
 9. Suhomlyns'kyj V.O. Stoporaduchytelevi / V.O. Suhomlyns'kyj. – K. : Rad. shk., 1988. – S. 3.
 10. Homych L.O. Suchasni pidhody do pidvyshhennja efektyvnosti profesijnoi' pidgotovky vchytelja [Tekst] / L. O. Homych // Pedagogichna majsternist' akademika Ivana Zjazjuna : zb. nauk. prac' / NAPNU, Vid-nja prof. osvity i osvity doroslyh, In-t ped. osvity i osvity doroslyh. – K., 2013. – S. 312–318.
 11. Jalans'ka S.P. Psihologichni zasady rozvytku tvorchosti majbutnih uchyteliv biologichnyh dyscyplin : teorija i praktyka : Monografija / S. P. Jalans'ka. – Poltava : PNPУ im. V.G. Korolenka, 2010. – 374 s.
 12. Jalans'ka S.P. Psihologija tvorchosti: navchal'nyj posibnyk / S. P. Jalans'ka. – Poltava : PNPУ im. V.G. Korolenka, 2014. – 180 s.

T.S. Pilhuk. The logic and psychological analysis of the problem on the development of a teacher's creative competence in the process of professional becoming. The article discloses the psychological analysis of the problem on the development of a teacher's creative competence in the process of professional becoming. The content of the problem on the development of a teacher's competence at the highest creative level is defined. Understanding of essence of the professional becoming of a teacher is presented. The article scientifically grounds the concept of teachers' creative competence in the process of the professional becoming. We mean the creative competence as the greatest level of the professional competence development, when personality carries out professional activity on creative basis stably and continuously. The article investigates the psychological conditions of development of creative competence. The works of scientists are examined in the field of investigation of psychological mechanisms of creativity, issues of professional development, skills and professionalism. This article also defines the leading researches of scientists, who work on the problems of development of creative personality in an educational environment. The article revealed the theoretical analysis of the development of a teacher-beginner's creative competence. It is noted that psychological problems of professional growth of future specialist are the most relevant. The problem on the professional development of a teacher in the philosophical, psychological and pedagogical aspects is analyzed. We found that a large number of respondents believed that the psychological portrait of the ideal teacher should include professionalism, ability to provide favorable psychological conditions for cognitive activity of children, knowledge of creative competence, empathy and reflection in the surveys of students. Strictness to themselves and others, and responsibility are of the same importance.

Key words: creativity, creative capacities, creative competence, development, psychological conditions, teacher, future teachers, professional becoming, professionalism.

Received February 11, 2015

Revised February 23, 2015

Accepted March 22, 2015